

РОЗДІЛ 3. КОРЕКЦІЙНА ПЕДАГОГІКА

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ КОМУНІКАТИВНОГО СУПРОВОДУ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ З ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

CONCEPTUALIZATION OF COMMUNICATIVE SUPPORT FOR HEARING IMPAIRMENT STUDENTS IN THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT

За результатами аналітичного дослідження розкрито значення концепту «комуникативний супровід здобувачів освіти з порушеннями слуху», що визначається як система моніторингу стану забезпечення індивідуальних комунікативних потреб здобувача та визначення актуальних чи потенційних комунікативних бар'єрів, які виникають через невідповідність комунікативних умов освітнього середовища та актуальних комунікативних можливостей здобувача освіти з порушеннями слуху. Комунікативні бар'єри суттєво ускладнюють чи унеможливають процес здобуття освіти глухим та напівглухим здобувачем, а тому потребують усунення чи уникнення.

В статті обґрунтовано необхідність розрізнення комунікативного супроводу від додаткової психолого-педагогічної підтримки, оскільки комунікативний супровід передбачає ширше коло завдань і фахівців, ніж передбачає психологічна чи педагогічна практика. Комунікативний супровід передбачає не лише спостереження, фіксацію та прогноз ймовірності ризику виникнення комунікативних бар'єрів, а й вжиття вчасних або попереджувальних заходів для уникнення від виникнення таких бар'єрів чи їх усунення. В комунікативному супроводі виокремлюються два типи впливів – комунікативна підтримка та комунікативна допомога. Комунікативна підтримка передбачає опосередкований вплив на здобувача освіти з порушеннями слуху шляхом внесення змін в освітнє середовище, тобто заходи, що дають змогу зробити це середовище відповідним і гармонійним до індивідуальних комунікативних можливостей здобувача. Цей тип впливів передбачає залучення необхідних фахівців для підтримки комунікації здобувача, зміну комунікативної складової навчальних матеріалів, забезпечення технічними засобами та підвищення слухової доступності приміщень закладу. Комунікативна допомога передбачає безпосередній вплив на здобувача для покращення і розширення його комунікативних можливостей. Цей тип передбачає якісне слухопротезування, навчання жестовій мові та техніками візуальної підтримки усного мовлення.

Ключові слова: глуха людина, напівглуха людина, комунікативний супровід, підтримка, допомога, комунікативні потреби, освітнє середовище, здобувач освіти.

According to the results of the analytical study was revealed the meaning of the concept 'communicative support of hearing impairments learners', which is defined as a system of monitoring the state of ensuring the individual communicative needs of the student and determining actual or potential communicative barriers. The communicative barriers arise due to the inconsistency of the communicative conditions of the educational environment and current communicative capabilities of hearing impairment student. Communication barriers significantly complicate or make impossible the process of obtaining an education for a deaf and hard-of-hearing learner, and therefore such barriers need to be eliminated or avoided. The article substantiates the need to distinguish communicative support from additional psychological-and-pedagogical support, since communicative support involves a wider range of tasks and specialists than psychological or pedagogical one.

Communicative support involves not only observing, recording and predicting the probability of the occurrence of communication barriers, but also taking in time or preventive measures to avoid the occurrence of such barriers or their elimination. In communicative support, two types of influence are distinguished – communicative guide and communicative help. Communicative guide involves indirect influence on the learner with hearing impairments by making changes to the educational environment, that is, measures that make it possible to make this environment appropriate and harmonious to the individual communicative capabilities of the learner. This type of influence involves attracting the necessary specialists to support the applicant's communication, changing the communicative component of educational materials, providing technical means, and improving the auditory accessibility of the institution's premises. Communicative assistance involves direct influence on the learner to improve and expand his communicative abilities. This type involves high-quality hearing aids, training in sign language and visual speech support techniques, etc.

Key words: deaf person, hard-of-hearing person, communicative support, guide, help, communicative needs, educational environment, learner.

УДК 376-056.263

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/49.1.12>

Замша А.В.,

канд. психол. наук,
завідувач відділу навчання жестової мови
Інституту спеціальної педагогіки
і психології імені Миколи Ярмаченка
Національної академії педагогічних наук
України

Адамюк Н.Б.,

канд. пед. наук,
ст. науковий співробітник відділу
навчання жестової мови
Інституту спеціальної педагогіки
і психології імені Миколи Ярмаченка
Національної академії педагогічних наук
України

Дробот О.А.,

канд. пед. наук,
ст. науковий співробітник відділу
навчання жестової мови
Інституту спеціальної педагогіки
і психології імені Миколи Ярмаченка
Національної академії педагогічних наук
України

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Категорія здобувачів освіти з порушеннями слуху є особливою серед осіб з особливими освітніми потребами, оскільки порушення слуху суттєво обмежує, ускладнює, а часом і унеможливорює процес комунікації таких здобувачів з оточуючими

в освітньому процесі. Водночас комунікація є ключовим механізмом, на якому ґрунтується процес здобування освіти. Освіта по-суті є передачею інформації і досвіду, що є корисним з позиції сучасного суспільства. Цю інформацію і досвід людина накопичувало впродовж тривалого часу, що

зумовлює їх досить великий обсяг, яким необхідно оволодіти спудею під час здобуття освіти. Інформація передається двома способами – опосередкованим та безпосереднім. Опосередковане передавання інформації втілюється у посередництві через навчальні матеріали (підручники, посібники тощо), а безпосереднє – передбачає ефективну взаємодію здобувача освіти та педагога. Варто відзначити, що переважна більшість навчальних матеріалів та підготовка педагогів передбачає їх орієнтування на ефективно функціонуючий механізм комунікації. Питання комунікації часом навіть не є центральним при підготовці навчальних матеріалів та педагогів для системи освіти. Однак здобуття освіти особами з порушеннями слуху передбачає в першу чергу вирішення саме проблеми комунікації в освітньому процесі. Порушення комунікації в освітньому процесі осіб із порушеннями слуху є специфічним і суттєво відрізняється від тих труднощів, які можуть зустрічатися у інших категоріях здобувачів, зокрема з тяжкими порушеннями мовлення чи порушеннями спектру аутизму [11]. Зважаючи на це, питання налагодження ефективної комунікації потребує окремого розгляду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Пошук шляхів щодо ефективної організації комунікативної складової освітнього середовища розкрито в роботах К. Appelmann, P. Mayer, H. Schlesinger, D. Denton, B. Hansen, W. Lewis та інших [9]. Переважна більшість дослідників пропонують вирішення проблеми комунікації через створення білінгвального жестово-словесного середовища (Н. Адамюк, О. Дробот, А. Замша, О. Федоренко, R. Hoffmeister, S. Gregory, R. Conrad, R. Holcomb, D.F. Moores та ін.) [2]. Зокрема розкрито етапи розроблення ідей вирішення проблеми комунікації в сурдопедагогіці (А. Замша, О. Федоренко та ін.) [7]; обґрунтовано вітчизняну концепцію бімодально-білінгвального навчання глухих та напівглухих (Н. Адамюк, О. Дробот, А. Замша, О. Федоренко та ін.) [3; 8]; висвітлено принципи створення ефективного двомовного середовища (Н. Адамюк, А. Замша та ін.) [10]; охарактеризовано питання мовної підготовки фахівців для системи освіти осіб із порушеннями слуху (Н. Адамюк, О. Дробот, А. Замша та ін.) [5; 6]; розкрито зміст поняття особливі комунікативні потреби глухих та напівглухих жестомовних осіб (Н. Адамюк та ін.) [1]; розроблено алгоритм забезпечення індивідуальних комунікативних потреб глухих та напівглухих здобувачів освіти (О. Дробот, А. Замша та ін.) [12]. Водночас питання забезпечення особливих комунікативних потреб здобувачів освіти з порушеннями слуху досі залишається вкрай маловивченим.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Відповідно за Закону України «Про освіту», особи з особливими освітніми потребами є такими здобувачами освіти, які

потребують додаткової психолого-педагогічної підтримки для забезпечення їх права на освіту. В цьому контексті здобувачів освіти з порушеннями слуху з їх ключовою проблемою освіти – забезпечення ефективної комунікації, без вирішення якої такі особи не можуть здобути якісної освіти дійсно належать до категорії осіб з особливими освітніми потребами. Однак підтримка, якої потребують ці здобувачі є значно більш загальною, бо не вичерпується лише психолого-педагогічними аспектами підтримки. Налагодження ефективної комунікації в цьому контексті передбачає залучення фахівців, які мають певну мовну і мовленнєво-адаптивну підготовку, зокрема це може передбачати залучення перекладачів, жестових та мануоральних транслітераторів, нотувальників та інших фахівців та парапрофесіоналів. Саме з огляду на це видається перспективним виокремлення та розроблення концепції комунікативного супроводу здобувачів освіти з порушеннями слуху.

Мета статті полягає в концептуалізації комунікативного супроводу здобувачів освіти з порушеннями слуху в освітньому процесі.

Виклад основного матеріалу. Зауважимо, що в чинному Законі України «Про освіту» поняття «підтримка», «супровід» та «допомога» не є розмежовані і часто використовуються як тотожні, а подекуди як різні за значенням. Втім ми пропонуємо використовувати ці поняття як різні за значенням, опираючись на результати досліджень Н. Адамюк, О. Бабяк, А. Замша, О. Федоренко та інших, де проведено чітке розмежування значення окреслених понять. Зокрема: поняття «супровід» розглядається як система перманентного моніторингу за процесом здобуття освіти здобувачів з особливими потребами для того, щоб прогнозувати ймовірні ризики, що можуть виникнути при здобутті освіти та завчасно чи вчасно їх попередити; поняття «підтримка» визначається як комплекс взаємоузгоджених заходів, що спрямовано на оптимізацію освітнього середовища та процесу в такий спосіб, щоб уникнути виникнення труднощів у процесі здобування освіти; поняття «допомога» тлумачиться як комплекс безпосередніх впливів на здобувача освіти з особливими потребами для оптимізації його розвитку та полегшення здобування освіти [4, с. 100]. На нашу думку, найбільш загальним в цьому контексті є саме поняття супроводу, який включає підтримку та допомогу як способи впливу на здобувача освіти. Саме зважаючи на це, в контексті нашого аналітичного дослідження зосередити увагу на концептуалізації поняття «комунікативний супровід».

Так, комунікативний супровід здобувачів освіти з порушеннями слуху можна інтерпретувати як систему моніторингу за забезпеченням комунікативних потреб здобувачів освіти з порушеннями слуху в освітньому процесі.

Такий моніторинг можна візуально зобразити у формі теоретичної моделі, що зображена на рис. 1.

При комунікативному супроводі аналіз здійснюється стан забезпечення індивідуальних комунікативних потреб здобувача освіти в конкретних умовах освітнього процесу. Йдеться про те, що оскільки комунікація це досить загальний механізм для освітнього процесу, то і оцінюється комунікація з різних боків зокрема як з точки зору здобувача освіти, так і з точки зору освітнього процесу. Показником забезпечення в цих умовах є відповідність між актуальними комунікативними можливостями здобувача з порушеннями слуху та комунікативними умовами освітнього середовища і процесу. Якщо умови повною мірою відповідають індивідуальним можливостям, тоді можна говорити про те, що комунікативні потреби забезпечуються, якщо ж ні – то тоді поточне освітнє середовище не відповідає повністю чи частково можливостям для комунікації здобувача. Це означає, що існує комунікативний бар'єр, який ускладнює інтегрування здобувача освіти в освітнє середовище і ускладнює процес здобування освіти.

Важливо також підкреслити, що під час моніторингу відбувається пошук потенційних ризиків, які можуть викликати виникнення певних комунікативних бар'єрів. Зокрема на цьому зосереджується

увага тоді, коли відбуваються зміни в освітньому середовищі чи процесі, а також значимо змінюються комунікативні можливості здобувача.

Щодо першого, то це оцінка потенційних комунікативних ризиків має відбуватися при вступі до нового закладу чи переході в інший клас, при зміні викладача або навчального приміщення. Ми не будемо зупинятися на складних випадках, однак можемо навести на перший погляд простий та показовий приклад – якщо змінилося оздоблення стін навчальної аудиторії, що призводить до поглинання чи кількаразового віддзеркалювання звуку, для деяких напівглухих здобувачів освіти, які користуються слуховими апаратами стає надзвичайно складно зосереджуватися на усному мовленні мовця, оскільки звуки і відлуння накладаються одне на одне, що не дозволяє точно розрізнати звуки та розуміти звернене мовлення.

Щодо другого, то комунікативні можливості здобувача освіти з порушеннями слуху залежать від багатьох факторів. Якщо здобувач комунікує через усне мовлення, то при погіршенні ступеня втрати слуху він може втратити ті можливості, які у нього були раніше. Також прикладом зміни комунікативних можливостей є ситуація, коли здобувача було слухопротезовано більш якісним слуховим апаратом, що значно розширює його можливості

Рис. 1. Теоретична модель комунікативного супроводу здобувачів освіти з порушеннями слуху

сприймати мовлення та контролювати власне мовлення. Водночас варто навести і інший приклад, коли здобувач, який не володів на певному етапі жестовою мовою, пройшов інтенсив-курс і може її використовувати для того, щоб комунікувати в освітньому процесі.

Отже в результаті оцінювання і виявлення тих аспектів освітнього середовища, які не відповідають комунікативним можливостям здобувача з порушеннями слуху, відбувається визначення типу впливу, який необхідно застосувати для усунення чи уникнення потенційного комунікативного бар'єру.

За типом впливу в системі комунікативного супроводу виокремлюється два типи впливу: комунікативна підтримка, що передбачає вплив на освітнє середовище для його прилаштування до комунікативних можливостей здобувача освіти з порушеннями слуху; комунікативна допомога, що охоплює спектр впливів на здобувача освіти з порушеннями слуху, щоб якісно підвищити його комунікативні можливості.

Прикладом комунікативної підтримки є залучення фахівців, які сприяють налагодженню функціональної комунікації здобувача в освітньому процесі. Це можуть бути перекладачі жестової мови, якщо мова навчання класу/групи не є основною мовою комунікації здобувача. Також різновидом комунікативної підтримки є парапрофесійоналі з комунікативного супроводу, зокрема це жестові транслітератори, які забезпечують супровід усної комунікації засобами калькованого жестового мовлення або нотувальники, які ведуть конспекти для здобувача освіти, оскільки він не може одночасно сприймати переклад перекладача та занотовувати. Важливим аспектом комунікативної підтримки є забезпечення напівглухих слухопротезованих здобувачів освіти можливості FM-системи, що дає можливість чітко і розбірливо сприймати мовлення педагога.

Прикладом комунікативної допомоги здобувачеві може слугувати як надання більш досконалих технічних засобів для забезпечення слухового сприймання усного мовлення, так і розвиток комунікативних можливостей шляхом вивчення жестової мови або адаптивних мовленнєвих засобів для безбар'єрної комунікації.

Висновки. Комунікативний супровід здобувачів освіти з порушеннями слуху є значно ширшим поняттям, ніж психолого-педагогічна підтримка осіб з особливими освітніми потребами.

Комунікативний супровід передбачає постійний моніторинг стану забезпечення індивідуальних комунікативних потреб здобувача та визначення актуальних чи потенційних комунікативних бар'єрів, які виникають як невідповідність комунікативних умов освітнього середовища та актуальних комунікативних можливостей здобувача освіти з порушеннями слуху.

Комунікативний супровід окрім виявлення комунікативних бар'єрів передбачає і заходи щодо їх усунення шляхом комунікативної підтримки як опосередкованого впливу на здобувача через зміну освітнього середовища, або комунікативної допомоги як безпосереднього впливу на здобувача для покращення його комунікативних можливостей.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Адамюк Н. Б. Особливості забезпечення комунікативних потреб жестомовних здобувачів освіти. *Інноваційна педагогіка*. 2021. Вип. 36. С. 102–105.
2. Адамюк Н., Дробот О., Замша А., Федоренко О. Бімодальний білінгвізм: новий підхід в освіті осіб із порушеннями слуху. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2019. Вип. 1(90). С. 35–41.
3. Адамюк Н., Дробот О., Замша А., Федоренко О. До проблеми розроблення вітчизняної концепції бімодально-білінгвального підходу до навчання глухих та напівглухих. *Інноваційна педагогіка*. 2018. Вип. 7. Том 1. С. 125–129.
4. Адамюк Н.Б., Бабяк О.О., Замша А.В., Федоренко О.Ф. Компаративний аналіз змісту понять «допомога», «підтримка», «супровід» в контексті спеціальної педагогіки. *Інноваційна педагогіка*. 2021. Вип. 40. С. 96–101.
5. Дробот О., Замша А. Лінгводидактичні аспекти навчання української жестової мови. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2018. № 3 (88). С. 37–44.
6. Замша А.В. Роль жестової мови у формуванні особистості нечуючої дитини. *Жестова мова й сучасність*. 2010. Вип. 5. С. 238–249.
7. Замша А.В., Федоренко О.Ф. Шкільна освіта глухих – виклик для інклюзивної практики навчання. *Pedagogical and psychological science and education: transformation and development vectors: Collective monograph*. Riga, Latvia: "Baltija Publishing", 2021. Vol. 1. P. 160–180.
8. Замша А.В. Концептуальні засади створення бімодально-білінгвального освітнього середовища для глухих і напівглухих осіб. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 30. Т. 2. С. 118–121.
9. Замша А.В., Мороз І.В., Федоренко О.Ф. Специфіка забезпечення доступності освітнього простору вищого навчального закладу для студентів із порушеннями слуху. *Збірник наукових праць: Педагогічні науки*. 2016. Вип. 70. Т. 2. С. 131–135.
10. Adamiuk N., Zamsha A. Principles of designing bimodal-bilingual educational environment for the deaf and hard-of-hearing learners. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2020. № 6(34). Vol. 1. P. 45–49.
11. Byrko N., Tolchieva H., Babiak O., Zamsha A., Fedorenko O., Adamiuk N. Training of Teachers for the Implementation of Universal Design in Educational Activities. *AD ALTA. Journal of Interdisciplinary Research*. 2022. Vol. 12/02-XXVIII. P. 117–125.
12. Drobot O., Zamsha A. Algorithm for providing individual communicative needs of deaf educators. *KELM*. 2021. № 7(43). Vol. 1. P. 23–30.